

РЕГІОНАЛЬНИЙ РИНОК ПРАЦІ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування в Україні соціально орієнтованої ринкової економічної системи вимагає зміни у сфері соціально-трудових відносин, зайнятості населення та функціонування ринку праці. В сучасних умовах ринок праці перестає бути суто економічною категорією оскільки безпосередньо стосується географічних аспектів життєдіяльності населення, сприяючи залученню трудового потенціалу в господарський комплекс регіону та формуючи суспільно-географічний комплекс території.

Теоретико-методологічні проблеми територіальної організації та формування трудового потенціалу регіонів, функціонування регіонального ринку праці та наукові основи географії населення, теоретичної географії викладено у працях географів: А.І.Доценка, В.О.Джамана, Ю.Ю.Заволоки, Н.І. Запухляк, Ф.Д.Заставного, О.М. Левади, М.М. Логвина, Н.І. Мезенцевої, Я.Б. Олійника, М.Д. Пістуна, О.Г. Топчієва, О.У. Хомри, О.І. Шаблія та інших. Проблемами вивчення трудових ресурсів, зайнятості, функціонування ринку праці та соціального захисту населення займаються ряд вітчизняних економістів: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, В.І. Герасимчук, М.І. Долішній, Т.А. Заєць, С.М. Злупко, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, В.М. Петюх та інші.

Слід зазначити, що проблеми формування і функціонування регіональних ринків праці як суспільно-географічних утворень, їх територіальна організація та визначення структури вивчені недостатньо. Тому зростає необхідність у нових теоретико- методологічних підходах до обґрунтування суспільно-географічної сутності та структури регіонального ринку праці, розроблення на цій основі наукових засад його регулювання, особливо в депресивних у економічному відношенні регіонах.

Ринок праці, як і будь-який інший вид ринку, включає систему відносин пов'язаних із купівлею-продажем товарів та послуг. Товаром на ринку праці виступає праця, а точніше здатність до праці (робоча сила); формується

попит, пропозиція та встановлюється ціна (заробітна плата). Основними суб'єктами ринку праці є роботодавці та наймані працівники, які й формують попит і пропозицію робочої сили. Найбільша кількість наукових праць з питань дослідження ринку праці носить економічний зміст. В економічній літературі паралельно використовуються поняття «ринок праці» та «ринок робочої сили». «Ринок робочої сили» можна трактувати в більш ширшому розумінні ніж «ринок праці», оскільки включає потенційні можливості використання праці.

Є різні визначення ринку праці, із яких можна виділити такі характерні риси ринку праці: забезпечує поєднання та погодження попиту і пропозиції праці (робочої сили); сприяє відтворенню робочої сили; характеризує відносини між найманими працівниками (в тому числі потенційними) та сферою прикладання праці; потребує державного регулювання; включає окремі категорії населення певної території; носить територіальне (просторове) поширення; забезпечує безперервний процес суспільного (регіонального) виробництва.

Найчастіше ринок праці розглядається як сукупність інституційних форм взаємодії покупців та продавців такого специфічного товару як праця (робоча сила). Тобто при визначенні ринку праці основна увага приділяється процесу обміну як основі процесу виробництва, що є не зовсім вірним, оскільки не охоплює виробництво, розподіл та використання робочої сили як товару на ринку праці.

Таким чином, при визначенні поняття «ринок праці» необхідно застосовувати системний підхід та комплексний аналіз, при цьому враховувати територіальний (просторовий) характер функціонування ринку праці. Не слід забувати, що відносини пов'язані з купівлею-продажем праці (робочої сили) виникають та функціонують в просторі під впливом суспільно-географічних чинників.

В суспільно-географічному розумінні ринок праці – це «складна система соціально-економічних відносин, пов'язаних з процесом формування

трудо­вих ре­сурсів, залу­чен­ня та ви­лу­чен­ня ча­сти­н тру­до­во­го по­тен­ці­алу у су­спіль­но­му ви­роб­ни­ц­т­ві, де при­йма­ють уча­сть, як зай­ня­ті у різ­них сфе­рах го­спо­дар­ства, так і не­зай­ня­те на­се­лен­ня, яке ба­жає пра­цю­ва­ти і зна­ход­ить­ся у по­шу­ках ро­бо­ти. Це ди­на­міч­на си­сте­ма спів­від­но­шен­ня по­пи­ту і про­по­зи­ції, яка по­стій­но ко­ли­ваєть­ся, зна­ход­яч­ись під дією ба­гать­ох і ви­пад­ко­вих чин­ни­ків і в су­час­них еко­но­міч­них умо­вах має ви­со­кий ступінь не­пе­ред­ба­чу­ва­но­сті» [2, с. 9].

Та­ким чи­ном, ри­нок пра­ці мож­на ви­зна­чи­ти як цілі­сну си­сте­му су­спіль­но-гео­графіч­них та со­ці­аль­но-еко­но­міч­них від­но­син пов'язан­их із фор­му­ван­ням тру­до­вих ре­сурсів від впли­вом су­спіль­но- гео­графіч­них чин­ни­ків на по­пит та про­по­зи­цію ро­бо­чої си­ли, що функ­ціо­нує в про­сто­рі та має сво­ю струк­ту­ру (ком­по­нен­тну, те­ри­то­рі­аль­ну та управ­лін­ську), функ­ціо­нує на пев­ній те­ри­то­рії та має ви­зна­че­ні межі (краї­на та група країн, ад­міні­стра­тив­ні оди­ни­ці, їх об'єд­нан­ня та ча­сти­ни).

Ри­нок пра­ці слід роз­гля­да­ти як со­ці­аль­но-еко­но­міч­ну та су­спіль­но-гео­графіч­ну си­сте­му та ме­ханізм фор­му­ван­ня по­пи­ту та про­по­зи­ції пра­ці, її ці­ни. То­му ос­нов­ни­ми еле­мен­та­ми ри­нку пра­ці є «то­вар», що про­даєть­ся, по­пит, про­по­зи­ція та ці­на.

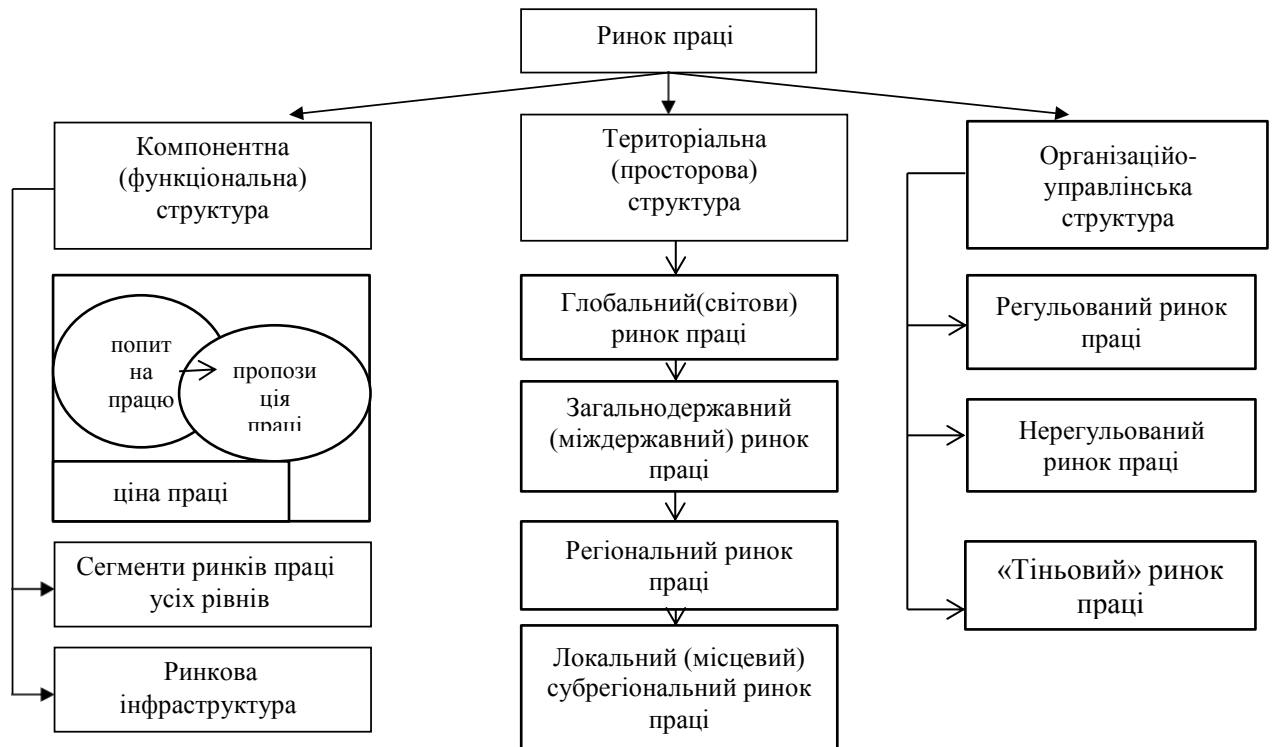
«То­варом» на ри­нку пра­ці ви­сту­пає пра­ця, а точ­ніше здат­ність до пра­ці – ро­бо­ча си­ла. То­бто «то­варом» на ри­нку пра­ці ви­сту­пає пра­во ви­ко­ри­сто­ву­ва­ти ро­бо­ту си­лу як здат­ність до пра­ці.

На ри­нку пра­ці «зу­стрі­чають­ся» ро­бо­то­дав­ці (фор­му­ють по­пит на пра­цю) та най­мані пра­ців­ни­ки (фор­му­ють про­по­зи­цію пра­ці).

Та­ким чи­ном, мож­на дій­ти ви­с­но­в­ку, що «ос­нов­ни­ми ком­по­нен­та­ми ри­нку пра­ці є: про­по­зи­ція ро­бо­чої си­ли; по­пит на ро­бо­чу си­лу; вартість та ці­на ро­бо­чої си­ли» [3, с. 183].

Оскіль­ки ри­нок пра­ці є те­ри­то­рі­аль­ною си­сте­мою, то в його струк­ту­рі мож­на ви­ді­ли­ти окремі те­ри­то­рі­аль­ні оди­ни­ці різ­них іє­ра­рхіч­них рів­нів. Зо­крема, гло­баль­ний (сві­то­вий) ри­нок пра­ці мож­на по­ді­ли­ти на ри­нки пра­ці окрем­их країн та їх об'єд­нань. В сво­ю чер­гу за­галь­но­дер­жав­ні ри­нки пра­ці

складаються із регіональних ринків. В основу виділення регіональних ринків праці доцільно враховувати адміністративно-територіальний поділ країни як основу проведення регіональної політики держави. В свою чергу регіональні ринки праці поділяються на локальні, а при необхідності і на перехідний (субрегіональний) ринки праці (мал. 1).

Мал. 1. Структура ринку праці

В залежності від можливості регулювання процесами на ринку праці його можна поділяти на регульований та нерегульований, з якого окремо виділяється «тіньовий» ринок праці.

Дослідження ринку праці передбачає його вивчення як системи, що складається з елементів попиту, пропозиції та механізму їх збалансування. Початковим етапом у вивченні ринку праці є його сегментація, що проводиться з метою визначення його ємності пріоритетних галузей прикладання праці.

Сегментація ринку праці передбачає виділення в його структурі окремих підструктур з характерними специфічними рисами. Сегментація надає можливість більш конкретно оцінювати стан ринку праці з урахуванням характерних рис кожної категорії працівників, кваліфікаційних,

галузевих та інших ознак. Однією з найбільш важливих ознак просторової (територіальної) сегментації ринку праці є рівень його збалансованості (узгодження попиту і пропозиції).

Для більш детального вивчення усіх процесів, що відбуваються на ринку праці, та визначення перспектив розвитку окремих територій країни доцільно проводити дослідження регіональних ринків праці.

Регіональний ринок праці, як «...система формування та реалізації трудового потенціалу в певних територіальних межах, яка є відносно цілісною і перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими суспільно-географічними системами країни і складовою частиною загальнодержавного механізму формування попиту і пропозиції трудових ресурсів» [2, с.9] є складовою частиною загальнодержавного ринку праці. Він розуміється як сукупність соціально-економічних та суспільно-географічних відносин, що забезпечують формування попиту і пропозиції на працю (робочу силу) в межах регіону, урахуванням його територіальної специфіки. Робоча сила, яка споживається в процесі праці, виступає товаром на ринку праці.

Основоположні цілі функціонування ринку праці - це забезпечення раціонального використання трудових ресурсів у галузевому та територіальному аспектах, юридичного обґрунтування трудових відносин, суспільного визнання унікальної цінності людської праці, рівності сторін у виробничих відносинах. Для досягнення поставлених цілей ринок уособлює наступні основні функції: суспільний поділ праці, інформаційну, посередницьку, ціноутворюючу, регулюючу.

З метою забезпечення функціонування ринку праці необхідно здійснювати науково обґрунтоване державне регулювання, одним із інструментів якого є розробка та реалізація регіональних програм зайнятості. Джерелом аналітичної інформації для державного регулювання виступають показники щодо соціально-економічних процесів та ринку праці за попередні роки. На їх основі встановлюються закономірності процесів на ринку праці і виявляються можливі їх параметри на майбутнє.

Таким чином, в суспільно-географічному відношенні регіональний ринок праці – це територіально (просторово) сформований механізм взаємодії трудового потенціалу регіону з іншими суспільно-географічними системами як одна із складових комплексно-пропорційного розвитку, що забезпечує ефективне поєднання попиту та пропозиції праці (робочої сили) та формування її ціни.

Регіональний ринок праці є територіальним (просторовим) утворенням, тому виникає необхідність обґрунтування його меж.

Ринок праці є результатом взаємодії попиту та пропозиції праці (робочої сили), тобто його виникнення та функціонування зумовлене взаємовідносинами між економічно активним населенням та сферою прикладання праці. Дана взаємодія виникає в певних територіальних (просторових) межах. Тому можна дійти висновку, що ринок праці носить суспільно-географічний характер, оскільки охоплює територіальну спільність людей, що визначають пропозицію праці (робочої сили), та можливі місця прикладання їх праці (тобто використання їх робочої сили), що відображають попит на працю (робочу силу). Між даними суб'єктами ринку праці в процесі реалізації їх інтересів виникають виробничо-територіальні зв'язки та соціально-трудова відносинами, які функціонують у суспільно-географічному середовищі під дією суспільно-географічних чинників.

Становлення та розвиток регіональних ринків праці залежить від стану соціально-економічного та культурного розвитку регіону, рівня життя його мешканців та рівня розвитку продуктивних сил регіону.

Особливе значення відіграє територіальна організація та комплексно-пропорційний розвиток продуктивних сил регіону, територіальна (просторова) диференціація суспільно-корисної діяльності. Під впливом територіального поділу праці визначаються галузі спеціалізації регіону та формуються певні поєднання продуктивних сил як основа розвитку господарства регіону та формування попиту і пропозиції праці (робочої сили), що і визначає особливості формування регіональних ринків праці.

Структура регіонального ринку праці залежить від суспільно-географічних чинників та визначається структурою господарського комплексу регіону, особливостями територіальної організації виробництва та регіональної системи розселення, особливостями природно-географічних та соціально-економічних умов проживання населення.

Використання праці та споживання робочої сили відбувається на певній території з певним рівнем сформованості господарського комплексу. Не слід забувати, що регіональний ринок праці є відкритою системою, яка є складовою загальнодержавного ринку праці та тісно пов'язана з іншими сферами суспільного життя (виробничою, соціальною, демографічною та іншими), що визначають ситуацію на ринку праці та формують сам ринок. Тому важливою проблемою є вивчення, аналіз та прогнозування збалансованого регіонального ринку праці як складової частини комплексно-пропорційного розвитку регіону.

Локальний ринок праці формується в межах адміністративного району (міста) та забезпечує узгодження попиту і пропозиції праці (робочої сили) на місцевому рівні. Даний ієрархічний рівень ринку праці безпосередньо наближений до трудових ресурсів та місць прикладання праці.

Регіональний ринок праці являє собою територіальну (просторову) систему, що відзначається досить складною структурою. Структура регіонального ринку праці характеризується на основі аналізу відносин та зв'язків між основними елементами ринку як цілісного утворення. Відносини між суб'єктами ринку праці можна назвати соціально-трудовими відносинами, що в узагальненому вигляді поєднують інтереси роботодавців і найманих працівників та сприяють збалансованості попиту і пропозиції праці (робочої сили).

Територіальна структура регіонального ринку праці носить двоїстий характер складаючись із відносно самостійних ринків праці нижчого ієрархічного рівня (локальних, субрегіональних тощо) та водночас складаючись із окремих сегментів із характерними для кожного із них

закономірностями у формуванні попиту та пропозиції праці (робочої сили).

В сучасних умовах в Україні значна частка трудових відносин не оформляється належним чином і функціонує в «тіні». До «тіньової» зайнятості відноситься нелегальна та неформальна зайнятість.

Регіональний ринок праці виконує ряд функцій, що сприяють поглибленню соціально-трудова відносин та формуванню територіальних виробничих утворень спрямованих на задоволення потреб населення регіону. Досить часто окремі частини регіону розрізняються між собою специфікою процесів, що виникають на ринку праці, це значною мірою залежить від неоднорідного впливу суспільно-географічних чинників територіальної організації праці. В цих випадках доцільно виділяти перехідний між локальним та регіональним рівень ринку праці, який можна назвати «субрегіональним».

Виділення субрегіональних ринків праці в окремі територіальні утворення дасть можливість більш детально проаналізувати ситуацію що склалась на регіональному ринку праці та визначити шляхи подальшого вдосконалення державного регулювання ринку праці.

Субрегіональний ринок праці – це територіально (просторово) сформований механізм взаємодії трудового потенціалу цілісної частини регіону, що сформувався під впливом суспільно-географічних чинників та дає можливість більш повно врахувати потреби регіону, та забезпечити ефективне поєднання попиту та пропозиції праці (робочої сили) та формування її ціни з урахуванням місцевої специфіки.

Субрегіональний ринок праці має свою ієрархічну структуру і складається з локальних ринків праці, що знаходяться під впливом подібних суспільно-географічних чинників.

Основними принципами виділення субрегіонального ринку праці можна визначити наступні: принцип об'єктивної територіальної цілісності; принцип конгруенції (врахування адміністративно- територіального поділу); врахування особливостей функціонування систем розселення; врахування

історичних особливостей внутрішньо регіональних зв'язків з розподілу та використання трудових ресурсів потенціалу регіону; принцип перспективності та спланованості подальшого розвитку ринків праці.

Критерії виділення субрегіональних ринків праці: підвищення рівня забезпечення гарантій у сфері зайнятості населення; підвищення ефективності використання трудового потенціалу регіону; рівень сформованості та ефективності внутрішньо регіональних зв'язків з формування попиту та пропозиції праці (робочої сили); наявність «вузлових» центрів розвитку ринку праці в межах «субрегіону».

При реалізації державної політики у сфері зайнятості та на ринку праці необхідно враховувати вплив соціально-економічних та суспільно-географічних чинників в усіх частинах регіону та сприяти розвитку локальних ринків праці в межах субрегіонів.

Врахування субрегіональних особливостей сприятиме: розширенню сфери прикладання праці за рахунок створення ефективних нових робочих місць з урахуванням «місцевих» інтересів; досягненню соціально-економічного ефекту від узгодження інтересів усіх суб'єктів ринку праці з можливостями регіону та його складових; вдосконаленню механізму регулювання регіонального ринку праці з урахуванням місцевих особливостей; покращенню загальної ситуації на регіональному ринку праці шляхом врахування особливостей його окремих частин; забезпеченню комплексного та пропорційного розвитку регіону та його частин.

Комплексно-пропорційний розвиток регіону значною мірою залежить від рівня врахування специфіки як регіону в цілому так і окремих його складових. Тому основою дослідження внутрішньої територіальної структури регіонального ринку праці може стати субрегіональний ринок праці.

Таким чином, основними функціями регіонального ринку праці є: поглиблення територіального та суспільного поділу праці шляхом розмежування попиту і пропозиції праці (робочої сили) та сегментації

працівників професійною (кваліфікаційною), галузевою та територіальною ознаками; надання інформації необхідної для збалансування попиту і пропозиції праці (робочої сили) та іншої інформації пов'язаної із функціонуванням ринків праці усіх рівнів; посередництво між суб'єктами регіонального ринку праці; встановлення рівноваги між попитом та пропозицією праці (робочої сили); стимулювання всіх суб'єктів ринку праці покращувати умови надання та отримання робочого місця (тобто, завдяки конкуренції між роботодавцями покращуються умови (пропозиції) надання робочого місця і, навпаки, конкуренція між найманими працівниками покращує їх якісні (професійні та кваліфікаційні якості, тощо) характеристики); сприяє створенню нових продуктивних робочих місць відповідно до вимог сучасності та досягнень науково-технічного прогресу і, водночас, призводить до ліквідації неефективних робочих місць; створює умови для комплексно-пропорційного розвитку регіону; сприяє використанню трудових ресурсів потенціалу регіону відповідно до регіональних умов під впливом суспільно-географічних чинників.

Отже, функції регіонального ринку праці сприяють соціально-економічному розвитку регіону та формуванню в його межах цілісного суспільно-географічного комплексу, підвищенню рівня життя населення.

Список літератури:

1. Бараник З. П. Функціонування ринку праці: статистична оцінка / З. П. Бараник. К. : КНЕУ, 2007. 392с. Запухляк Н. І. Суспільно-географічні засади функціонування ринку праці та зайнятості населення (на прикладі Івано-Франківської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Н. І. Запухляк. К., 2007. 17с.
2. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: Навчальний посібник із соціальної політики / Елла Лібанова, Олена Палій. - К.: Основи, 2004. - 491с.
3. Мезенцева Н.І. Суспільно-географічний аналіз ринку праці в Україні / Н.І. Мезенцева // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. - 2005. - №51. С. 32-34.
4. Онікієнко В.В. Методологія державного регулювання соціалізації ринку праці в Україні / В.В. Онікієнко, В.І. Герасимчук // Зайнятість та ринок праці. - 2003. - Вип. 18. - С. 63-74.

5. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятість: Навч. посібник / В.М. Петюх. - К.: МАУП, 1997. - 120с.
6. Сайчук В. С. Суспільно-географічні аспекти функціонування та прогноз розвитку регіонального ринку праці / В. С. Сайчук // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / Ред. кол.: С. І. Іщук (відп. ред.) та ін. – 2008.– Вип. 58. – С. 258 - 265.